

Економічні чинники організованої злочинності

Шепетько Сергій Анатолійович – науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, кандидат юридичних наук,

Мельник Владислав Ігорович – студент магістратури юридичного факультету Академії муніципального управління

Проаналізовано чинне податкове законодавство, доктрина адміністративного права, офіційні статистичні дані з метою визначення сучасних економічних чинників організованої злочинності. Запропоновано напрями удосконалення чинного законодавства в контексті усунення або нейтралізації впливу економічних чинників на організовану злочинність.

Ключові слова: економічні детермінанти, організована злочинність, податкове законодавство.

Постановка проблеми. Організована злочинність не діє ізольовано від суспільства, а тому фінансово-економічний стан кожної держави впливає на вибір учасниками організованих злочинних груп конкретних напрямів незаконної діяльності. Звісно, затяжна фінансово-економічна криза не призвела до значного збільшення кількісних показників організованої злочинної діяльності, але відбулася значна її трансформація. Наприклад, у зв'язку із скороченням населенням споживчих витрат, окремі учасники організованих злочинних груп перейшли на незаконне виробництво щоденних споживчих товарів, таких як миючі

засоби, продукти харчування, косметична продукція чи лікарські препарати.

Постійно зростаючий попит на товари з низькою ціною тільки стимулює розширення тіньового сектору економіки. Зниження реального рівня доходів і зростання рівня безробіття є тими факторами, що тільки розвивають масштабність проявів організованої злочинності. При цьому, зменшення кошторису бюджетного фінансування діяльності правоохоронних органів в умовах бюджетної економії може призвести й до зменшення ефективності попереджувальних заходів, спрямованих на підвищення національної безпеки держави. Тому на сучасному етапі розвитку правової науки актуальним залишається питання щодо визначення економічних чинників, що сприяють проявам організованої злочинності, з метою їх усунення або нейтралізації.

Стан дослідження. У вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі аналізу детермінантів організованої злочинності завжди приділялася велика увага, оскільки її прояви заподіюють значну шкоду охоронюваним державою суспільним відносинам. У різні роки дослідженням питань економічних чинників організованої злочинності займалися такі вчені, як В. М. Бутузов, М. Г. Вербенський, В. О. Глушков, О. М. Джу́жа, Г. А. Зорін, Б. І. Калачов, А. Г. Кальман, Л. Л. Каневський, В. В. Коваленко, М. В. Корнієнко, Є. Д. Скулиш, В. Я. Тацій, О. М. Юрченко, В. А. Яценко та інші.

Праці зазначених учених мають вагоме значення для юридичної науки, у той же час різноманітність економічних чинників організованої злочинності, які існували в різний період державотворення, унеможливило остаточне та однозначне вирішення цього питання. Саме це й обумовлює мету даної статті – визначити сучасні економічні чинники організованої злочинності.

Виклад основного матеріалу. Вплив економічної кризи на національну економіку проявився, насамперед, через погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури, що призвело до скорочення попиту на вітчизняну продукцію металургійного виробництва. Водночас утримання високої енергомісткості продукції експортоорієнтованих виробництв, конкурентоспроможність яких базувалася на порівняно низьких цінах на енергетичні та людські ресурси, суттєво загальмувала активізацію інноваційних джерел забезпечення економічного зростання та призвела до ослаблення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, що може бути причиною збільшення незаконного імпорту контрафактної продукції з Китаю.

Якщо за даними МВФ порівнювати Україну із країнами – колишніми республіками СРСР по об'єму ВВП на душу населення, то можна зробити висновок, що наша держава знаходиться на одному із найнижчих щаблів. Зокрема, найвищі показники ВВП на душу населення у таких державах, як Естонія – 18,1 тис. дол. США, Литва – 15,6 тис. дол. США, Росія – 14,9 тис. дол. США, Латвія – 14,9 тис. дол. США тощо, а в Україні такий показник становить лише 3,6 тис. дол. США, це більше лише ніж у Грузії (3,5 тис. дол. США), Вірменії (3,1 тис. дол. США), Молдові (2,2 тис. дол. США), Узбекистані (1,8 тис. дол. США), Киргизстані (1,2 тис. дол. США), Таджикистані (1 тис. дол. США) [1, с. 9].

Боротьба з наслідками фінансово-економічної кризи призвела до того, що в нашій країні постійно відбувається нарощування валового зовнішнього боргу, що супроводжується значними фінансовими ризиками. Оскільки зовнішні кредити повністю деноміновані в іноземних валютах, здебільшого в доларах США, необхідність погашати зовнішні кредити призводить до різкого попиту на іноземну валюту, зниження курсу гривні та остаточної розбалансованості фінансових ринків. Так, коефіцієнт відношення валового зовнішнього боргу до ВВП змінювався із 55,9 % на кінець 2008 р. до 88,3 % – наприкінці 2009 р., 85 % – 2010 р., 76,4 % – 2011 р., 76,6 % – 2012 р., 67 % – 2013 р. [2].

Крім того, економічним чинником, що сприяє проявам організованої злочинності, є інфляція. Починаючи з 2008 р., існує тенденція до щорічного зменшення індексу інфляції, але середнє її значення все ж таки є значним і становить 8,1 %, хоча у 2012 р. зафіксовано дефляцію на рівні 0,2 %. При цьому, вже протягом першого кварталу 2014 р. рівень інфляції збільшується і становить 3,3 %. Так, індекс інфляції у 2008 р. становив – 22,3 %, 2009 р. – 12,3 %, 2010 р. – 9,1 %, 2011 р. – 4,6 %, у 2012 р. дефляція на рівні 0,2 %, 2013 р. – 0,5 % інфляції [3].

Також економічним чинником, що сприяє проявам організованої злочинності, є високий рівень безробіття. Так, за методологією Міжнародної організації праці, рівень безробіття у 2008 р. становив – 6,4 %, 2009 р. – 8,8 %, 2010 р. – 8,1 %, 2011 р. – 7,9 %, 2012 р. – 8,1 %, 2013 р. – 7,7 %. Таким чином, починаючи з 2008 р. і закінчуючи 2013 р., рівень безробіття збільшився на 1,3 % [4].

Економічним чинником, що сприяє проявам організованої злочинності, є низький розмір мінімальної заробітної плати в Україні. Так, розмір мінімальної заробітної плати у 2008 р. становив – 515–605 грн, 2009 р. – 605–744 грн, 2010 р. – 869–922 грн, 2011 р. – 941–1004 грн, 2012 р. – 1073–1134 грн, 2013 р. – 1147–1218 грн, 2014 р. – 1218–1301 грн [5]. Отже, за аналізований період розмір мінімальної заробітної плати збільшився аж на 215 %. Однак, така величина мінімальної заробітної плати не тільки не забезпечує відтворення робочої сили, але й простого нормального існування працівника.

Проте, порівняно з відповідними стандартами Євросоюзу, мінімальна заробітна плата в Україні була значно нижчою і становила в середньому за рік 109 євро. Для порівняння, в окремих державах-членах ЄС, які віднесені Євростатом до третьої умовної категорії країн за рівнем мінімальної заробітної плати, станом на 2013 р. цей показник є значно більшим. Зокрема, в Румунії – 158, Болгарії – 159, Латвії – 287, Литві – 290, Чехії – 312, Естонії – 320, Угорщині – 335, Словаччині – 338, Польщі – 393 євро [1].

Однак, слід зауважити, при сталому зростанні розміру мінімальної заробітної плати, станом на I квартал 2014 р., майже кожен сьомий з працюючих в Україні живе на доходи, нижчі від прожиткового мінімуму, поряд зі значною частиною населення із доходами лише трохи вищими за встановлену межу бідності (понад 45 %) та перспективами опинитися за цією межею за несприятливої економічної ситуації.

Це пов'язано з тим, що з 9,5 млн працівників, яким оплачено 50 % і більше робочого часу, встановленого на грудень 2013 р., 471,6 тис. осіб (5,0 %) мали нарахування у межах 1218 грн (мінімальна заробітна плата, що діяла в грудні 2013 р.). Найбільша частка працівників із такими нарахуваннями спостерігалася у видах діяльності з низьким рівнем середньої заробітної плати: у поштовій та кур'єрській діяльності (кожний четвертий зайнятий), текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (кожний дев'ятий), а також у сільському господарстві та діяльності у сфері творчості, мистецтва і розваг (кожний десятий) [5].

Як наслідок, можна зробити висновок про факт раптового виникнення і тимчасового існування ОГ і ЗО через соціально-економічну ситуацію в державі. Так, відповідно до статистичної звітності МВС України за період 2008–2013 рр., тривалість дії ОГ і ЗО у більшості випадків є незначною, а саме до одного року. Зокрема, відповідно до статистичної звітності, тривалість дії ОГ і ЗО є наступною:

- до одного року – 282 (2008 р.), 274 (2009 р.), 330 (2010 р.), 341 (2011 р.), 200 (2012 р.), 133 (2013 р.);

- до двох років – 59 (2008 р.), 74 (2009 р.), 56 (2010 р.), 62 (2011 р.), 38 (2012 р.), 20 (2013 р.);

- від трьох до шести років – 35 (2008 р.), 29 (2009 р.), 43 (2010 р.), 49 (2011 р.), 35 (2012 р.), 17 (2013 р.);

- більше шести років – 2 (2008 р.), 2 (2009 р.), 2 (2010 р.), 4 (2011 р.), 1 (2012 р.), 2 (2013 р.) [6].

Крім того, в умовах фінансово-економічної кризи організованій злочинній діяльності сприяє корупція. В аспекті організованої злочинної діяльності, відповідно до статистичної звітності правоохоронних органів України за період 2008–2012 рр., можна зробити висновок, зокрема, про факт щорічного збільшення кількості виявлених ОГ і ЗО з корумпованими зв'язками у понад два рази: від 15 у 2008 р. до 27 – 2009 р.,

29 – 2010 р., 38 – 2011 р., 36 – 2012 р. Однак, станом на кінець 2013 р. йдеться тільки про 15 виявлених ОГ і ЗО з корумпованими зв'язками (порівняно із 36 за аналогічний період 2012 р.). Їх питома вага у загальній кількості виявлених за згаданий період ОГ і ЗО в цілому по Україні зростала від $\approx 3,97$ у 2008 р. до $\approx 8,72$ – у 2013 р. Відповідно до Звіту про результати роботи ОВС України, протягом перших чотирьох місяців 2014 р. із 70 виявлених ОГ і ЗО в цілому – 5 ($\approx 7,1\%$) – ОГ і ЗО з корумпованими зв'язками, що становить меншу кількість у порівнянні з аналогічним періодом 2013 р. ($\approx 7,5\%$) [6].

Одним із наслідків погіршення макроекономічних показників з 2008 р. за невірності низки системних питань економічного розвитку держави стало зростання “тіньового” сегменту економіки. За різними оцінками, обсяг тіньової економіки в Україні становить від 28 до 52 %. Одним із її механізмів є “обнал” – схеми переведення коштів у готівку в обхід сплати податків. Конвертаційні центри (“конверти”) продовжують свою діяльність при будь-якій владі, так само як і корупційні схеми при адмініструванні ПДВ. Поширення таких зловживань здебільшого викликане високим податковим навантаженням, через яке “білі” підприємства в Україні часто просто не витримують конкуренції.

Багато підприємств традиційно переводять кошти в готівку для виплати своїм співробітникам тіньових зарплат. Для того, щоб вивести зарплати з тіні, з одного боку, потрібно зменшити податкове навантаження на фонд заробітної плати, а, з іншого, – домогтися підвищення рівня зарплати в конвертах для роботодавців за рахунок посилення боротьби з конвертаційними центрами.

Для зменшення навантаження на зарплатний фонд необхідно знизити податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) і єдиний соціальний внесок (ЄСВ). Відповідно до ст. 167.1 Податкового кодексу України, ставки податку на доходи фізичних осіб становлять: 1) якщо база оподаткування звітного податкового місяця не перевищує десять прожиткових мінімумів, то застосовується ставка 15 %; 2) якщо база оподаткування звітного податкового місяця перевищує десять прожиткових мінімумів, але не перевищує 17 прожиткових мінімумів, до суми такого перевищення застосовується ставка 17 %; 3) якщо база оподаткування звітного податкового місяця перевищує 17 прожиткових мінімумів, але не перевищує 33 прожиткових мінімумів, до суми такого перевищення застосовується ставка 20 %; 4) якщо база оподаткування звітного податкового місяця перевищує 33 прожиткових мінімумів, але не перевищує 66 прожиткових мінімумів, до суми такого перевищення застосовується ставка 25 %; 5) якщо база оподаткування звітного податкового місяця перевищує 66 прожиткових мінімумів, до суми такого перевищення застосовується ставка 30 % [7].

Таким чином, ставка ПДФО є диференційованою і коливається в розмірі від 15 % до 30 %. При цьому, ставка ЄСВ встановлюється залежно

від класу професійного ризику в діапазоні від 36,76 % до 49,7 % (для державних підприємств – 36,3 %). У зв'язку з цим, на нашу думку, доцільно зменшити ставку ПДФО до 10 %, а ставку ЄСВ для малого та середнього підприємництва можна знизити до 15 %, що в умовах зменшення рівня надходжень грошових коштів до Державного бюджету України навряд чи можливо. Однак, у випадку законодавчого зниження цих ставок збільшиться ймовірність сумлінного виконання громадянами вимог податкового законодавства. Крім того, у керівництва підприємств з'являється додатковий стимул для збільшення кількості працівників.

Отже, значний податковий тиск на підприємницьку діяльність залишається одним із чинників розширення тіньового сектору економіки. При цьому, особливістю ситуації є те, що ставки основних податків в Україні протягом останніх років змінюються тільки у бік підвищення або запровадження нових, а також механізми їх адміністрування характеризуються, як і раніше, надмірною складністю та корупційною складовою (особливо щодо відшкодування ПДВ). Наприклад, відповідно до Закону України “Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні” були внесені зміни до ст. 193.1 Податкового кодексу України. Так, запроваджено ставку податку на додану вартість, яка встановлена від бази оподаткування в розмірі 7 % по операціях з першого постачання лікарських засобів, дозволених для виробництва і застосування в Україні та внесених до Державного реєстру лікарських засобів (у тому числі аптечними закладами), а також з першого постачання виробів медичного призначення за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України [8].

Такі законодавчі кроки призвели до збільшення соціальної напруги у суспільстві, незадоволеності незахищеними верствами населення політикою керівництва держави, а також, враховуючи девальвацію гривні, – до збільшення цін на ліки аж на 70 %. Як наслідок, це може призвести до збільшення незаконного імпорту лікарських засобів, або їх контрафакції з метою ухилення від оподаткування таких засобів.

Слід зазначити, що в Україні також є загроза поширення проявів організованої злочинності у сфері виробництва суб'єктами господарювання альтернативної електричної енергії. Підставою для цього є прибутковість такої діяльності (враховуючи собівартість виробництва альтернативної електроенергії та дохід від її продажу), а також той фактор, що “зелені” тарифи на електричну енергію, вироблену суб'єктами господарювання на об'єктах електроенергетики, що використовують альтернативні джерела енергії, підвищилися з 1 травня 2014 р. Зокрема, аналізуючи Постанову Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики, “Про встановлення “зелених” тарифів на електричну енергію” від 30 квітня 2014 р. № 567 [9], можна зробити висновок, що “зелені тарифи”

у середньому були підвищені на 3–8 % у порівнянні з квітнем 2014 р.

Крім того, про можливість поширення організованої злочинної діяльності у сфері альтернативної енергетики свідчить зарубіжний досвід країн ЄС. Зокрема, згідно з доповіддю Європолу, італійська організована злочинність є найбільш загрозливою для ЄС. За оцінками відомства, тільки незаконний оборот Ндрангети оцінюється більше ніж у 44 млрд євро на рік, а обсяги фінансової діяльності всієї італійської мафії можна порівняти з ВВП окремих держав, що входять в ЄС. При цьому злочинці не тільки займаються альтернативною енергетикою, але й отримують незаконні доходи від сільськогосподарських субсидій Євросоюзу. Також у доповіді Європолу зазначається про те, що злочини проти довкілля стають усе більш привабливими для злочинних угруповань вузької направленості. На тлі економічного спаду непринципові підприємці звертаються до послуг кримінальних структур з метою організації “утилізації” відходів своїх компаній. Тоді відходи нелегально доставляються в порти Євросоюзу, звідки вони переправляються, як правило, в країни Африки та Азії для утилізації [10].

Висновки. Причинно-наслідковий зв'язок між станом організованої злочинності та тенденціями, явищами в економічній сфері, зумовлює важливість системних підходів і рішень у запобіганні та протидії динаміці росту проявів цього явища; а також спільних і скоординованих зусиль усіх суб'єктів боротьби з організованою злочинністю. Серед іншого, зокрема, у контексті усунення або нейтралізації економічних чинників організованої злочинності, доцільним є застосування організаційно-правових заходів, спрямованих на: 1) поширення практики застосування аудиторської оцінки достовірності звітів суб'єктів господарської діяльності; 2) створення сприятливих умов для внутрішнього інвестування легального сектору економіки та підвищення ступеню правового захисту інвестицій; 3) покращення умов ведення бізнесу через: зниження регуляторного і податкового тиску (зокрема, фіскального навантаження на фонд оплати праці); вдосконалення системи адміністрування податків; підвищення ефективності діяльності із забезпечення інституційних основ розвитку конкурентного бізнесу – середовища та монополізації ринку; надання податкових пільг для вітчизняних товаровиробників і кредитів від банківських установ на пільгових умовах, під низькі відсотки; 4) створення інформаційно-аналітичних систем з одночасною комп'ютеризацією робочих місць спеціальних підрозділів правоохоронних органів, що здійснюють запобігання і протидію організованій злочинності у сфері економіки.

Список використаних джерел

1. Журнал “Бизнес” № 14 от 7 апреля 2014 г. – 66 с.
2. Показника коефіцієнту відношення валового зовнішнього боргу до ВВП 2008–2013 роки [Електронний ресурс] // Офіц. стат. дані Держ. служби статисти-

стики України. – Режим доступу :

<http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Показники рівня інфляції за 2008–2014 роки [Електронний ресурс] // Офіц. стат. дані Держ. служби статисти-

стики України. – Режим доступу :

<http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Показники рівня безробіття населення (за методологією МОП) [Електронний ресурс] // Офіц. стат. дані Держ. служби статисти-

стики України. – Режим доступу :

<http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Показники рівня мінімальної заробітної плати за 2008–2014 роки [Електронний ресурс] // Офіц. стат. дані Держ. служби статисти-

стики України. – Режим доступу :

<http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Відомості про виявлені злочини, що вчинені у складі ОГ і ЗО за 2008 – 2013 роки [Електронний ресурс] // Офіц. стат. дані МВС України. – Режим доступу :

<http://www.mvs.gov.ua>.

7. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.

8. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні : Закон України від 27 берез. 2014 р. № 1166-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 20–21. – Ст. 745.

9. Про встановлення “зелених” тарифів на електричну енергію : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики від 30 квіт. 2014 р. № 567 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/GK29970.html.

10. EU Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA 2013) in ePub format / [Electronic resource]. – Mode of access :

<https://www.europol.europa.eu/content/eu-serious-and-organised-crime-threat-assessment-socta>.

Проанализировано действующее налоговое законодательство, доктрина административного права, официальные статистические данные с целью определения современных экономических факторов организованной преступности. Предложены направления совершенствования действующего законодательства в контексте устранения или нейтрализации влияния экономических факторов на организованную преступность.

The article deals with the current tax law, the administrative law doctrine, and the official statistics to identify the modern economic factors of organized crime. The ways of improvement of the legislation in the context of elimination or neutralization of the impact of economic factors on organized crime are given.

Стаття надійшла до редакції журналу 25 квітня 2014 року.